

Od plemena do naroda

A. Poljanec

I.

Boj Slovencev za priznanje njihove narodne samobitnosti ima svoj ideološki izraz v boju med dvema pojmovanjima, med znanstvenim pojmovanjem Slovencev kot naroda in med pojmovanjem, po katerem naj bi predstavljali Slovenci samo plemensko vejo jugoslovanskega državnega naroda. Medtem ko pristašem prvega pojmovanja ni težko utemeljiti njihovega stališča, se v drugem pojmovanju mešajo površne zgodovinske in sodobne analogije brez vsakršne znanstvene veljave, z mističnimi formulami, ki so vobče značilne za današnjo gospodujočo družbeno plast.

V času „ko država dobiva vse večji vpliv na gospodarsko življenje, ko gospodarstvo v državi pomeni hkrati razpolaganje z gospodarsko politiko, z državnimi krediti itd. in daje vrhnji plasti vladajočega naroda sredstva za povečanje njenega dohodka na račun tlačenih narodov“ (Varga), so vsakovrstne teorije o „državnih nacijah“ idejno orožje v boju proti vsem prizadevanjem, katerih smoter je notranjepolitična ureditev države na podlagi demokracije in narodne enakopravnosti.

Ker je bilo o praktičnem pomenu unitaristične ideologije že večkrat govora, se bomo tu omejili le na vprašanje o znanstveni veljavnosti pojmovanja Slovencev kot zgolj plemena.

Človek kot družbeno bitje se je v svojem zgodovinskem razvoju združeval v najrazličnejše etnične, politične in socialne skupine. Vsaka izmed teh skupin je odgovarjala določeni stopnji v razvoju družbe. Med take skupine štejemo tudi pleme in narod. Vsaka izmed teh dveh skupin je v svojem nastanku navezana na določene pogoje, ki so kajpak za vsako posebej različni; če te različnosti ne bi bilo, bi pojma sovpadala, tako da bi imeli namesto dveh enega samega. Na to malenkost so do zdaj zagovorniki „teorije“ o treh plemenih enega naroda popolnoma pozabili. Nikoli namreč nismo izvedeli od njih, čemu, na podlagi katerih danosti Slovenci ne morejo biti narod, marveč zgolj pleme, v čem se prav za prav pleme loči od naroda.

Pleme je družbena kategorija, zvezana s tako imenovanim prakolektivizmom primitivnega človeka. Spričo nizke ravni v razvoju proizvodjalnih sil je človek absolutno odvisen od vnanje prirode, kar ga sili h kolikor moči tesni strnjenosti; kolektivno proizvodjanje, kolektivna zemljiška lastnina plemena, skupno narečje in k r v n o s o r o d s t v o med eksogamnimi

enotami (bratstvi, rodovi, klani), ki tvorijo sestavne dele vsakega plemena, to so faktorji te strnjnosti.

Taka družbena skupnost ne pozna druge delitve dela kakor delitev dela po spolih in generacijah, to se pravi, delitev dela, ki je utemeljena v naravnih posebnostih spolov in generacij. Celo Dopsch, ki je sicer nasprotnik prakolektivistične teorije, pravi o tem: „V svrhu izvedbe gospodarskih nalog so bile spričo mladostne kulture spočetka na razpolago naravne krvne zveze, rod, sorodstvo“. ¹

Samo na tej stopnji je moči govoriti o plemenu kot krvni skupnosti. Sicer tudi tu adopcije tujih elementov v pleme niso izključene, toda ceremonije, ki take adopcije spremljajo, izpričujejo zavest o krvno sorodniški povezanosti plemena.

Nadaljnji razvoj družbenih proizvodjalnih sil in z njo zvezana vse večja delitev dela, vedno bolj prenašata težišče gospodarskega življenja s plemena in rodu na manjše enote, ki se prično oblikovati v okviru plemena, na patriarhalno rodovino, na zadrugo in slednjič na posamično družino. Posamična družina s končnoveljavnim prehodom orne zemlje v zasebno lastnino in z izločitvijo obrti kot posebne proizvodjalne panoge vse bolj postaja osnovna celica družbe. Ves ta proces spremlja drug pojav, ki ga arheolog Ravdonikas obeležuje z besedami: „Samostojno proizvodjanje vsake patriarhalne družine in razmenjava sta bila vir zasebnega kopičenja. Le-to se v posameznih družinah ni vršilo enakomerno. Nekatere družine so bogatele, druge so propadale, vse to pa pod vplivom najrazličnejših vzrokov, vsakovrstnih uim in nezgod, uspeha ali neuspeha na bojnih pohodih, pri razmenjavi itd.... Pojavijo se bogate in siromašne rodbine, hkrati pa tudi odvisnost siromašnih od bogatih... Najvažnejše izmed teh oblik osebne odvisnosti sestoje v posojanju živine ali semenja proti tlaki kot odškodnini, v pokroviteljstvu ali tako imenovanem patronatu bogatih nad siromašnimi, v delu in prebivanju siromašnih na bogataškem posestvu itd.“²

Po tej poti so šla grška in latinska plemena v antično suženjstvo, germanska in slovanska pa v srednjeveški fevdalizem. L. Niederle pravi o tem: „Lastnina na nepremičninah je bila izpočetka kolektivna. Posameznik je bil pri njej lahko udeležen le kot član skupnosti: rodovine ali klana... (podčrtal jaz — A. P.) Toda individualizacija lastnine na sploh, zlasti pa še zemljiške lastnine, se je izvršila šele proti koncu poganske dobe. Šele tedaj se je pričela stara slovanska skupnost rahljati.“³ Dokler je posameznik obstojal le kot član prakolektivistične družbene enote, je bila njegova usoda zvezana z usodo enote. Ta povezanost se je še dolgo ohranila

¹ „Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslawen“, str. 171.

² V. I. Ravdonikas, Prakolektivistična družba, v zborniku „Kratek uvod v zgodovino predkapitalističnih formacij“, str. 80—81.

³ „Manuel de l'antiquité slave“, II., str. 172—173.

v pravnih običajih (krvna osveta, vražda itd.), ki so v nadaljnjem razvoju vse bolj izgubljali realno podlago in tudi sami izginjali. Šele z individualizacijo lastnine je bil posameznik s svojo družino izpostavljen igri slučaja, s tem pa je bila doba plemenske ureditve družbe, tako imenovanega gentilnega sistema, pri kraju.

Pleme se je do skrajnosti uveljavljalo kot činitelj strjenosti in enotnosti, toda razkrojevalne sile so bile močnejše. Razredni antagonizem, ki je v teku razvoja nastal v okviru plemena, je končno ta okvir raztrgal. Namesto krvnega sorodstva je stopila krajevna pripadnost. Roparski bojni pohodi in podjarmljenja, ki so se vršila pod vodstvom bogate plemenske aristokracije, so imela za posledico, da so se na istem ozemlju znašli skupaj elementi, ki niso bili le socialno odtujeni in sovražni, marveč dostikrat tudi etnično tuji. Pleme je bilo na znotraj razkrojeno, socialno tlačene plasti so se na skupnem ozemlju brez ozira na etnično pripadnost zbliževale, med tem ko so se razredno tuji elementi istega plemena oddaljevali. Na slovenskih tleh to lahko nazorno vidimo v procesu stapljanja domačega plemstva s tujim in tujih kmečkih priseljencev z domačim slovanskim prebivalstvom.

Pleme je praktično prenehalo obstajati. „Na mesto enostavne zveze plemen, ki bivajo drugo poleg drugega, je stopila njihova spojitev v eno samo ljudstvo“, ki je na znotraj, ne glede na stare rodove, bratstva in plemena, razpadalo na nasprotujoče si razrede. V tem času se je rodila država kot ovekovečenje nastalega stanja in uzda za brzdanje obrezpravljenih. V starem veku je bila orodje v rokah gospodarjev sužnjev, v srednjem veku pa država fevdalnih gospodov.

Zavest plemenske skupnosti je obstajala le še formalno v pravnih običajih in ponekod v plemenskem imenu; v fevdalizmu je prehajala v zavest razredne skupnosti kmečkega ljudstva proti fevdalni gospodi: srečamo jo v boju kmetov za občinske „gmajne“, njene elemente pa najdemo tudi v srednjeveških cehih in bratovščinah.

S teh vidikov je treba gledati na slovanska plemena v zgodnjem srednjem veku, zlasti pa še na plemena, ki so se naselila v predelih, kjer dandanes žive Slovenci. Prvo, kar je treba vedeti, je to, da se je v teh predelih naselilo bržčas več slovanskih plemen, od katerih je n. pr. ohranjeno ime plemena Dudlebov, ki je prebivalo na Lipniškem polju ob Muri (gl. M. Kos „Zgodovina Slovencev“). Drugič pa so ta plemena že ob prihodu prinesla s seboj kal razredne diferenciacije, ki je ob dotiku s starim, zlasti pa romanskim prebivalstvom teh krajev, naglo napredovala in razkrajala plemenske organizacije. Germanske osvojitve, ki so alpskim Slovanom fevdalni sistem tako rekoč „nasadile“, so ta postopni proces zaključile, še preden je bil mogel dovesti do trdnejših fevdalnih državnih tvorb med alpskimi Slovani.

Naziv „alpski Slovani“ uporabljamo namenoma zategadelj, ker v tisti dobi ni moči govoriti niti o Slovencih niti o kakem posebnem slovenskem

plemenu. Medtem ko so Čehi, Hrvati i. dr. ustanovili svoje državne tvorbe, ki so najbrže dobile svoja imena po vodilnih plemenih, so alpski Slovani prišli v nemško državno skupnost brez državno pravnih tradicij. Ime, s katerim so tedaj označevali slovanska plemena na splošno, se je pri alpskih Slovanih vzporedno z njihovim oblikovanjem v enoten narod izpremenilo v njihovo narodno ime. M. Kos pravi o tem: „Ko so zasedli naši predniki alpske, kraške in panonske predele, so jih imenovali sosedje na zapadu in jugu z imeni, s katerimi so vobče označevali pripadnike velike slovanske skupine.“ („Zgodovina Slovencev“, str. 87.) Iz splošnega naziva „Sloven“ je nastalo v teku stoletij posebno narodno ime „Slovenec“.

II.

Grki in Rimljani so iz plemenskega družbenega reda prešli v sistem tako imenovanega antičnega suženjstva. Šele razkroj tega sistema je omogočil ljudstvom grško-rimskega sveta prehod v fevdalizem. Pod vplivom tega sveta je bil pri Germanih in Slovanih prehod iz plemenske ureditve preko patriarhalnega suženjstva v fevdalizem dosti krajši.

Doba fevdalizma je bila za germanskoslovanske barbare doba dokončnega razkroja stare plemenske skupnosti. Socialna diferenciacija je ustvarila hierarhično lestvico vladajočega razreda zemljiških gospodov, čigar obstoj je temeljil na delu malih proizvajalcev — kmetov. Malo kmečko gospodarstvo je bilo osnovna družbena celica. Kakor so nekdanje v Grčiji in Rimu stara plemena še nekaj časa formalno obstojala kot krajevna plemena, tako so srednjeveške fevdalne vojvodine dostikrat formalno še nosile imena nekdanjih plemenskih skupnosti (n. pr. Bavarska, Švabska itd.), največkrat pa je tudi ta zveza izginila. Po vsem tem ni treba posebej reči, da je primerjava z nemškimi „plemeni“, ki se nanjo dostikrat opirajo ideologi našega unitarizma, popolnoma brez podlage.

Tudi staro, prvotno plemstvo, ki so ga tvorili plemenski poglavarji, je izginilo v enotnem razredu srednjeveških zemljiških gospodov, katerega predstavniki so bili v pogledu „plemenske čistosti“ največkrat zelo dvomljivega pokolenja, brez kakršnegakoli etničnega sorodstva s svojimi podaniki. Srednjeveško plemstvo je prav pogosto izhajalo iz vrst osvobodencev, polsvobodnih in nesvobodnih članov kraljevega spremstva (Gefolgschaften, „družine“ pri Slovanih), iz ministerialov in oprod. Tak rodovnik so imeli pri nas na priliko Turjačani. Pri zaostalih ljudstvih, kjer proces razpadanja plemenske ureditve lahko še danes opazujemo, se nam nazorno kaže tudi značaj nastajajočega plemstva. Kakor nekdanje v srednjem veku pri nas, tako tudi pri teh ljudstvih prehod v fevdalni sistem ni miren razvoj, marveč ga spremlja nasilno prisvajanje plemenskih pravic s strani poglavarjev, ki se v ta namen poslužujejo najbolj zanikrnih elementov v plemenu. Na polinezijskih otokih n. pr. kraljeve „družine“ sestojе večidel iz ljudi, ki jih

je plemu izključilo iz svoje srede. Raziskovalec James Wilson pravi o takih kandidatih za plemstvo, ki jih je srečal na otokih Tonga: „Slabše tolpe tatov, razbojnikov in pokvarjenecv otok še ni videl“ (cit. po Cunowu, Allgem. Wirtschaftsgeschichte I.) Vse krilatice o „krvi in plemenu“, ki so se jih pozneje, v dobi meščanskih revolucij, posluževali zastopniki fevdalne reakcije, so imele približno tisto praktično vrednost kakor rasne teorije ideoloških glasnikov moderne finančne oligarhije.

V fevdalizmu stopi na mesto plemenskega ekskluzivizma, zavesti o plemenski krvni pripadnosti, stanovski ekskluzivizem, stanovska zavest. Plemenska in župna božanstva so zamenjali cehovski in farni patroni. Stroga razredna diferenciacija v obliki stanovske omejenosti na znotraj in pokrajinski partikularizem na ven, to so bile značilnosti fevdalne dobe.

Medtem ko o plemenih v fevdalizmu ni bilo moči več govoriti, so se v okviru fevdalnega sistema razvijale sile, ki so ustvarile pogoje za prehod brezoblične mase srednjeveških ljudstev v nove skupnosti — n a r o d e. Te sile je tvorila tista družbena plast, ki je v toku svojega, več stoletij trajajočega razvoja „razbila vse fevdalne, patriarhalne, idilične odnose. Neusmiljeno je raztrgala pestre fevdalne vezi, ki so človeka vezale na njegovega naravnega predstojnika in med človekom in človekom ni pustila nobene druge vezi kakor golo korist, kakor brezčutno gotovino“. Ta družbena plast, meščanstvo, je torej z vse večjim prevladovanjem blagovnega proizvodstva raztrgala še tiste vezi, ki jih je bil fevdalizem postavil na mesto plemenskih. Družba se je s tem vse bolj atomizirala, razbijala na najmanjše delce, na posamične blagovne proizvajalce. Toda kakor je kapitalizem na eni strani družbo do skrajnosti izdiferenciral, tako je hkrati ustvarjal materialne in moralne pogoje za njeno novo integracijo, za spajanje v narode.

Če govorimo o materialnih pogojih, ki so omogočili spajanje fevdalnih ljudstev v moderne narode, potem mislimo tu predvsem na trg, ki je pritegnil v območje blagovnega prometa tudi podeželje, razbil tam še zadnje ostanke hišnih zadrug, ter predstavljal važnega činitelja pri oblikovanju enotnega narodnega jezika. Dalje imamo tu v mislih vsa tista tehnična sredstva, industrijo, komunikacijska in transportna sredstva, s katerimi je kapitalizem podrl meje starega partikularizma in povezal posamezne pokrajine med seboj.

Hkrati z materialnimi so dozorevali tudi moralni pogoji za nastanek narodov in prebuditev narodne zavesti. Meščanstvo je v svojem razvoju naletelo na ovire, ki so mu jih postavljale fevdalne ustanove. Proti tem ustanovam je bilo tedaj moči združiti vse tlačene razrede, vodstvo v tem boju pa je kajpak prevzelo meščanstvo, predstavnik kapitalističnega sistema, ki je tedaj edini mogel povezati in peljati za seboj množice kmetov in plebejcev. Proti peščici fevdalnih parazitov je stala strnjena množica ljudstva, n a r o d kot novo dejstvo, kakršnega prejšnje dobe niso poznale.

Boj tega naroda proti fevdalni reakciji je koval narodno dušo in dal vsebino nacionalni kulturi.

Vsi ti materialni in moralni pogoji so po tem takem ustvarili moderne narode kot stabilne, zgodovinsko nastale skupnosti jezika, ozemlja, gospodarske povezanosti in duševnega ustroja, ki se očituje v nacionalni kulturi. Samo vsota vseh teh obeležij nam daje narod. Kakor je pleme obstajalo, dokler so obstajali vsi njegovi atributi, krvnosorodniške vezi, kolektivno proizvajanje, kolektivna lastnina na tedaj glavnem proizvajalnem sredstvu, zemlji, plemensko narečje itd., tako je narod vezan na obstoj pogojev, pod katerimi se je oblikoval. Prav zaradi pomanjkanja materialnih in moralnih postavk se n. pr. antična ljudstva navzlic svoji visoki kulturi nikoli niso mogla povezati v tiste trdne skupnosti, kakršne predstavljajo moderni narodi.

Proces oblikovanja narodov še ni zaključen. Če so v preteklosti narodi nastajali v toku boja meščanstva in sploh vseh tedaj zatiranih plasti s fevdalizmom, je danes položaj bistveno drugačen. Danes so ogromne množice kolonialnih ljudstev tiste, ki se nahajajo v procesu oblikovanja v narode z vsemi zgoraj omenjenimi neobhodnimi atributi... Vendar pa se v današnjih dneh ta proces ne vrši toliko v znamenju boja proti domači fevdalni reakciji kolikor v znamenju boja proti tujemu imperializmu, ki ovira svoboden razvoj vseh naprednih in tvornih sil kolonialnih in sploh zatiranih ljudstev. Zaostale ljudske skupnosti Azije in Afrike, ki v svojem samoniklem razvoju dostikrat še niso prišle preko plemenskega in fevdalnega sistema, je pritisk imperialističnih osvojevalcev v teku 20. stoletja, zlasti pa po svetovni vojni, povezal proti sebi v trdne skupnosti. S tem, da je bil zapadni kapitalizem prisiljen odvisne pokrajine tudi gospodarsko povezovati, graditi v njih komunikacijska sredstva in industrijo, s tem da je kolonije pritegnil v območje svetovnega trga, je sam ustvaril tudi materialne pogoje za spajanje zaostalih plemen in ljudstev v narode. V svrhu kolikor moči uspešnejše eksploatacije kolonij in odvisnih dežel se imperializem opira na najbolj reakcionarne sloje v teh deželah, na indijske radže, na mandžurske kneze in kitajske mandarine; s tem postane odpor kolonialnih ljudstev proti imperializmu nujno zvezan z bojem proti zastarelim družbenim oblikam, katerih čuvarji so ti reakcionarni elementi. Samo ti momenti so omogočili, da se je fevdalnokmečki konzervativizem ljudstev Indije in Kitajske izpremenil v mogočen nacionalno osvobodilni boj, v polet nacionalne zavesti.

Ta boj je objektivno samo del splošnega boja delovnega človeštva proti imperializmu in njegovemu skrajnemu izrodu, fašizmu, zato v njem stopa vodilna vloga meščanstva v ozadje. V času, ko se svet vedno bolj deli v dva ostro ločena tabora, od katerih enega vodi meščanska finančna oligarhija, drugi pa zastopa interese najširših narodnih plasti, je meščanstvo postalo

zelo nezanesljiv družabnik v kakršni koli osvobodilni akciji. Tudi meščanstvo kolonialnih in odvisnih narodov je vedno pripravljeno, za majhno koncesijo s strani imperialistov izdati vsenarodni boj. Imperializem zna to notranje nasprotje med meščanstvom zatiranih narodov in širokimi plastmi teh narodov večje izkoristiti. S koncesijami in obljubami se mu časih res posreči vsaj delno razklati narodno fronto. Takih primerov imamo v današnji dobi nešteto. Omenimo naj samo primer Vančugveja na Kitajskem, ustanovitev „neodvisnega“ Egipta itd., pa tudi v domači politični zgodovini imamo primerov na pretek. Zato je nujno, da na čelo boja za nacionalno osamosvojitvev in združitvev dandanes vedno bolj stopa družbena plast, ki „v sebi spaja vsa protislovja in nastopa tako kot zastopnik vsenarodnega protesta proti tujemu jarmu kakor tudi kot zastopnik svojega lastnega interesa; svojega lastnega protesta proti imperializmu in fevdalnemu preostankom, proti konzervativnemu meščanstvu, — kakor tudi kot zastopnik v boj stopajočega kmečkega ljudstva“ (Safarov).

Slovenski narod se je dokončno oblikoval v narod pod pogoji, ki nosijo značilnosti obeh obravnavanih razdobj: dobe boja meščanstva proti fevdalizmu in dobe boja proti tujemu kapitalističnemu pritisku. O posebnostih tega boja, ki so izvirale iz mnogonacionalnega sestava Avstrije, je bilo govora že v prejšnjih mojih člankih (gl. lansko „Sodobnost“, prim. tudi članek Speransa „Leto 1848. in Slovenci“ v prvi številki letošnje „Sodobnosti“).

V toku zgodovinskega razvoja so se najraznovrstnejše etnične skupine, ki so prebivale na slovenskem ozemlju (morebitni ostanki keltskega in ilirskega življa, romanski, germanski in slovanski elementi) spajale v slovensko ljudstvo, ki je končno premostilo fevdalno razkovanost, „kranjstvo“, „štajersivo“ itd.; iz množice krajevnih narečij, ki jih je rodil fevdalni partikularizem, se je vzporedno z gospodarskim povezovanjem slovenskega ozemlja ustvarjal enoten slovenski književni jezik. Že leta 1841. je Rus Izmail Sreznjevskij s posebnim ozirom na Slovence napravil tole zanimivo in precej točno ugotovitev: „Brez dvoma te raznolikosti narečij ni moči raztolmačiti z vplivom tujine. Morda je tudi ona vplivala; toda zdi se mi, da je bil še močnejši vpliv premajhne naseljenosti in industrije, premajhnega stika med raznimi deli ljudstva; pod negativnim vplivom se je jezik v svoji melodičnosti in skladnji lahko razvijal ponekod tako, drugod drugače. Čas je krepil, utrjeval krajevne razlike; ponekod mu je spričo razvoja industrije in trgovine (podčrtal jaz — A. P.) sicer uspelo, da jih je zamedel, zabrisati pa jih ni mogel“ (cit. po Ramovšu, Dialektološka karta slovenskega jezika, str. 15—16).

Narod je torej zgodovinska kategorija, nastala v določenem razdobju družbenega razvoja, ki še danes ni zaključeno. Nasprotno pa je pleme kategorija, lastna družbenim formacijam, kakršnih vsaj Evropa dandanes ne pozna več. „Plemenska teorija“ služi dandanes le kot sredstvo prisilne unifikacije in se kot taka zoperstavlja razvojnim težnjam sodobne družbe.

Samo svoboden razvoj narodov in njihovih kultur je v skladu s temi težnjami in utira pot občečloveški kulturi bodočnosti. Zato dosledna obramba slovenske narodne samobitnosti ni le obramba slovenskih narodnih interesov in krepitev naše današnje državne celotnosti, ki jo nedemokratično reševanje nacionalnega vprašanja na znotraj lahko samo slabi in razkraja. Slovenski narod se v boju za priznanje svoje nacionalne individualnosti neposredno uveljavlja kot činitelj vsečloveškega napredka.

Iz teh vidikov je treba vrednotiti pomen obeh nasprotujočih si pojmovanj slovenstva, ki sta bili izhodišče naših razglabljanj. Problem, ki se postavlja, ni zgolj političen problem iz področja slovenske publicistike, marveč je to predmet, za katerega je nujno globlje znanstveno raziskavanje. Nekateri slovenski znanstveniki, med njimi zlasti pokojni dr. Prijatelj, so se tega vprašanja že lotili, potrebno je nadaljnje zavestno delo v tem pravcu. Znanstveno raziskavanje ni bilo nikoli samo sebi namen, ni bilo nikoli s kitajskim zidom ločeno od drugih področij človeške dejavnosti. Nasprotno, bilo je toliko bolj znanstveno, kolikor iskreneje je skušalo rešiti naloge, ki jih je razvoj postavil pred človeštvo, kolikor bolj je v vseh dobah služilo težnjam k občečloveškemu napredku.

Boj proti zmotnim teorijam o naši slovenski narodni biti, proti ideološkim utemeljevanjem prisilne unifikacije, je ena izmed važnih nalog slovenske znanosti, predvsem slovenske družboslovne vede. Samo tako lahko kot dejaven borec pomaga ustvarjati slovenskemu narodu njegovo znanstveno politiko.

Angelska nedelja

Ferdo Kozak

Včasih ti zadiši življenje po strohnelem jesenskem listju, po praznih poljih in trudni prsti, da te obide žalost, kakor bi se pogreznil v temo. Ozreš se, nekam bi stopil, z nekom bi rad spregovoril besedo, za katero veš, da ne tiči za njo nobena skrita misel, pač pa da je kakor ptič v jutranjem soncu, vesela in prisrčna — pa ne stopiš nikamor, ne pogovoriš se, kajti vera in zaupanje v neke, zate važne darove sveta, ta vera je že davno minila. Ko dozoriš, se nekako do kraja seznaš sam s seboj, poskušaš si biti odkrit, sam nad seboj vršiš sodbo, pot pred seboj razločiš skoraj do konca in zato si sam. V takih urah se oko po navadi obrača na znotraj, v lepote, ki so samo zaradi tega lepe, ker jih ni več, v daljave, ki jih je nekoč premerila davna mladost.

Tam se za moj pogled vznaša nad vsemi spomini spomin, ki ni ne dohodek ne obraz — jasna modrina, veselo jutro, ves nasmejan svet in vsemu temu se pravi angelska nedelja.